

AKKUMULATIONS- OG KAPITALSTRUKTURANALYSE*

Arne Vagn Jensen og Kurt Aagard Nielsen

Indledning

»Krisen og den statslige planlægning« repræsenterer et forsøg på at gennemføre en anden form for analyse af kapitalakkumulationsudviklingen i Danmark, end der har ligget i de hidtidige realanalyser¹. Analysen foretages med henblik på en kritik af den statslige konjunktur- og strukturpolitik siden 30'erne.

Bogens intention er meget ambitiøs og vi betragter den mere som et arbejdspapir end som et afsluttet hele. Det kan derfor heller ikke undgås, at bogens analyse indeholder mange uafsluttede tråde af rent historisk/empirisk karakter, og det er da heller ikke den form for mangler, der skal kritiseres i denne anmeldelse.

Derimod er anmeldelsen en teoretisk og metodisk kritik af den form for forståelse af marxistisk akkumulations- og kriseteori, som har ligget til grund for forfatterens materialebearbejdning og konklusionsdragning.

Vi har fundet det væsentligt at kritisere disse fejltolkninger og revisioner af den marxistiske teori - som kommer til udtryk i bogen - da de dels vil få uheldige konsekvenser for kommende analyser af lignende karakter og dels i det omfang analysen anvendes i politisk øjemed, vil medføre en forkert 'revolutionær' strategi.² Det skal ikke nægtes, at vi betragter disse 'fejl' som udtryk for divergerende politi-

* Anmeldelse af »Krisen og den statslige Planlægning«, Modtryk 1976.

1. Det klassiske eksempel er Jens Brinchs »Kapitalakkumulation i Danmark efter 1940«, politisk revy.
2. Forfatterne drager ikke explicitte strategiske konsekvenser af deres analyse. Denne ting har de overladt til en anden Modtrykbog: »Den lange vej gennem krisen«, Modtryk 1976.

ske/teoretiske forståelser af kapitalismens udvikling, og som sådan er vores formål også at kritisere en bestemt politisk traditions teoretiske grundlag.

Det er således vores opfattelse, at forfatterne forfalder til en række af de klassiske revisionismefejltagelser i deres analyse af kapitalismens udviklingsformer. Og som historien ofte har vist, har enhver teoretisk revisionisme ført til politisk reformisme.

Der er derfor heller ikke tale om en blot og bar teoretisk kritik, men om en kritik som i sine konsekvenser bør gribe ind i venstrefløjens strategiske selvforståelse.

Vi vil dog ikke her gøre så meget ud af de teori- og strategihistoriske spørgsmål, som knytter sig til problematiseringen af bogen, men istedet koncentrere os om forfatterens analyse som sådan.

Vi har bygget vores gennemgang op på følgende måde. Først kritiseres bogens metodiske programmerklæring, hvor vi finder de samme tendenser til forkortning af marxistisk økonomikritik, som afspejler sig i de historiske afsnit. Derefter trækkes de mest centrale dele af den historiske kapitalstrukturanalyse op, for herigennem at påvise en forkortet analyse af kapitalismens kriseelementer. Som afslutning kritiseres til sidst forfatterens statsforståelse og statsfunktionsanalyse, med henblik på en problematisering af det vi ser som de implicite strategiske konsekvenser af den leverede fremstilling af forholdet mellem økonomi og politik.

Af praktiske grunde vil vi ikke give en egentlig referering af bogen, da dette på grund af bogens omfattende historisk/empiriske karakter er en umulig opgave indenfor en kort artikels rammer. Anmeldelsen skal altså læses i tilknytning til bogen selv.

Kritik af bogens metodiske udgangspunkt for kapitalismeanalysen

Analysen er ifølge forfatterne forankret i den marxske teoribestemmelse af kapitalakkumulationens udviklingsproces, hvor profitrateloven og dens modgående faktorer fremstilles som »motoren« i kapitalismens historiske udvikling. Det er således nødvendigt nøjere at diskutere, på hvilken måde dette teoretiske udgangspunkt sætter sig igennem i struktureringen af »kapitalismeanalysen«.

Først vil vi imidlertid referere og diskutere, hvad det er for aspekter ved den marxske akkumulations- og kriseteori, der gøres til det centrale i fremstillingen. Da det her især drejer sig om strukturelle betragtninger over kapitalbevægelsen, vil det således især være på sin plads at afsøge hvordan forholdet mellem total-kapital og enkeltkapitaler forstås idet vi som det senere skal demonstreres mener, at det er på dette spørgsmål at analysen væsentligst kommer til at »halte«. Den

kommer regulært til at lægge op til falske strategiske konklusioner over ærindet: en analyse af kapitalbevægelsens differentierede udtryk set i forhold til begrænsningerne i den statslige reguleringspolitik.³ I afsnittet om de metodiske grundlag for analysen knytter bogen især an til de modgående faktorer til profitratedet idet disse betragtes »lige som kapitalens stigende organiske sammensætning, . som afledte virkninger for totalkapitalen af enkeltkapitalernes jagt på ekstraprofitter. Den stigende organiske sammensætning og den tendentielle forbedring af merværdiudpresningen udgør den modsigelsesfyldte enhed i akkumulationens historiske forløb«: (s. 60) og senere i samme afsnit præciseres forståelsen af denne akkumulationsudvikling.

»Kapitalakkumulationen er ganske vist en akkumulation af værdier, men det sker som en ophobning af brugsværdier i kapitalform.... Flere tidligere forsøg på at beskrive og begrunde kapitalakkumulationens forløb herhjemme i efterkrigstiden begår efter vor mening den fejl udelukkende at forholde sig til akkumulationsforløbets værdiside - eller rettere værdisidens pengeudtryk.« (s. 64) Her kommer bogen i meget generelle vendinger ind på de metodiske forudsætninger for deres kapitalstrukturanalyse. Vi skal her især beskæftige os ved formuleringerne omkring forholdet mellem enkeltkapitalens jagt på profitter og det heraf »afledte« udtryk i totalkapitalen. Akkumulationsprocessens dobbeltkarakter af værdibevægelse og subsumption af produktionens materielle bestanddele: levende og dødt arbejde.

Om det første punkt siges der ganske vist kun meget lidt præciserende i forhold til den grundlæggende forståelse af Marx's akkumulationsteori, men sammenholdt med hele analysens strukturering, giver det anledning til opmærksomhed at totalkapitalforholdet fremstilles som afledt af enkeltkapitalernes jagt på profit. Det betyder ikke, at vi mener det er en forkert betragtning, thi på det almene plan er kapitallogikken netop identisk med enkeltkapitalens valoriseringslogik, som så har nogle »effekter« eller afledninger på totalkapitalen i form af gennemsnitsprofitratens udvikling. Men det der kan give anledning til problematisering er mere, at bogen stopper op i bestemmelsen af totalkapitalens udvikling med konstateringen af, at »resultatet af enkeltkapitalernes profitjagt er den stigende organiske sammensætning og profitratedet,« (s. 60) idet der hermed tilsyneladende sker en afskæring af bestemmelsen af udviklingen i totalkapitalens gennemsnitsprofitrate, som en reelt virkende og ikke blot fiktiv samfundsmæssig størrelse. Forfatterne undersøger ikke den virkning som udviklingen i gennemsnits-profitraten har på kapitalernes individuelle akkumulationsmønstre. Her må vi efterlyse en bestemmelse af den proces, der sker med akkumulationsudviklingens gennemsnitsprofil »bag ryggen på enkeltkapitalerne«. Thi denne proces er ikke kun aktiv i selve krisen som en underminering af valoriseringsmulighederne udtrykt i afsætningsvanskeligheder, men er aktiv i form af konstante specificerede tvangsforhold (udligningsimperativer)

3. Jfr. bogen s. 13: »... har vi forsøgt at opstille nogle betragtninger på de politiske muligheder og betingelser for en statslig udviklingspolitik«.

overfor enkeltkapitalens akkumulationsmetoder. Det er f.eks. ikke lige gyldigt om enkeltkapitalernes profitproduktion sker på betingelse af en faldende profitrate, der har samfundsmæssig grund i en stigende organisk sammensætning af totalkapitalen eller om den har grund i konjunktuelle prisstigninger på f.eks. arbejdskraften (f.eks. som følge af reservearmeens udtømming).

Vi vil hævde nødvendigheden af i den historiske kapitalismeanalyse, metodisk at operere med totalkapitalens eller gennemsnitsprofitratens udvikling, som en relevant størrelse i bestemmelsen af kapitalstruktur-udviklingen. Det vil sige i bestemmelsen af hvordan forskellige dele af totalkapitalen udvikler sig indbyrdes.

Med hensyn til det andet punkt, er det i virkeligheden det samme problem der giver anledning til præciseringer med hensyn til den rigtige konstatering af, at akkumulationsprocessen ikke er en blot og bar værdimæssig bevægelse. Problemet her består imidlertid ikke primært i at konstatere den almene dobbelthed i produktionsprocessen - nemlig set som en enhed af arbejds- og valoriseringsproces - eller i akkumulationsmæssig henseende-, at konstatere akkumulationsprocessens samtidighed af subsumptionsproces i forhold til de stofflige produktionselementer og værdiophobningen med tilhørende krisepotenser. Problemet består antageligt i at indkredse det særlige udtryk som produktionsprocessens dobbelthed antager i den historiske akkumulationsproces. *Her må vi igen fremhæve at den værdimæssige side af akkumulationsprocessen selvstændiggør sig i udviklingen i totalkapitalens gennemsnitsprofitrate, som er en udvikling »bag ryggen på enkeltkapitalerne«.*⁴ Dette sætter tvangsforhold, der rækker ud over den almene konstatering af at enkeltkapitalerne jagter profitter. Det drejer sig altså om en specificering af de samfundsmæssige betingelser som denne jagt på profitter kan foregå under. Her er der tale om betingelser, som fremtræder i en selvstændig realitet i den gennemsnitlige profitrate. Dette forhold har bogen på trods af sine korrekte bestemmelser af akkumulationsprocessens dobbeltkarakter ikke indreflekteret i kapitalstrukturforståelsen. Sagt på en anden måde, er der nogle rigtige metodiske bestemmelser af akkumulationsprocessens subsumptive aspekt, ud over den rent almene værdilogiske som udtrykkes i teorien om den stigende organiske sammensætning. Hermed opnås der også væsentlige resultater i forhold til en sammenkædning af analysen af de konjunktuelle og analysen af de sociale klasseforhold der konstitueres ud fra kapitalens specifikke underlæggelse, af det stofflige produktionsgrundlag. Men på den anden side er der i forfatterens iver efter at få netop dette aspekt frem ved akkumulationsprocessen, sket en forkortning i analysen af den samfundsmæssige eller totalkapitalistiske side af akkumulationsprocessen, med alvorlige resultater til følge især i forhold til statsfunktionsanalysen. Det er således på denne baggrund direkte forkert når forfatterne konstaterer at, »kapitalforholdet således ikke er et totalbegreb« (s. 65), kapitalforholdets værdimæssige udtryk i gennemsnits-

4. Jfr. K. Marx' behandling af profitratens reale udligningskraft overfor enkeltkapitalerne i Kapitalen bd. III s. 251, Rhodosudgaven.

profitraten og dennes sætten de samfundsmæssige betingelser for subsumptionsprocessen i produktionen eller i enkeltkapitalerne ... udtrykker det totalkapitalbegreb (forhold) som Marx opererer med i Bd. III. Denne forkortning eller reduktion i forfatterens akkumulationsforståelse på et samfundsmæssigt plan fører endvidere til en metodisk forplumring af kritikaspektet i den marxske teoribygning, idet kritikken af kapitalens samfundsmæssige udviklingslogik og former alene bliver til en bestemmelse af stoffligt inadækvate reproduktionsstrukturer, uden den præcise fremstilling af disses formidling gennem kapitalforholdets indre tvangsmæssige modsætninger. Bevægelsen i gennemsnitsprofitraten fremstiller netop den konkrete historisk *samfundsmæssige* gennemsættelse af skrankerne i lønarbejderkapitalforholdet. Uden denne totalsamfundsmæssige formidling bliver kritikken af de stoffligt inadækvate reproduktionsstrukturer til en moralsk kritik og ikke en samfundsmæssig sådan.

Vi skal senere komme ind på de strategiske sider af denne problematisering, idet den på den ene side vedrører strategien overfor de statslige politikker. Inden vi går over til en behandling af bogens historiske dele skal vi kort forholde os til en anden af forfatterens generelle teser om kapitalismens udviklingsformer og tendenser (faser). For det første polemiserer forfatterne imod Jens Brinch's opfattelse af »at den kapitalistiske produktionsmådes lovmæssigheder udvikles i renere og renere former jo mere den kapitalistiske produktionsmådes selv udvikles« (citeret efter bogen, s. 66), en formulering som nok kan give anledning misforståelser, da den også hos JB forekommer mindre gennemargumenteret. Forfatterens kritik af denne tese rammer imidlertid ved siden af, da tesen netop går på spørgsmålet om den kapitalistiske produktionsmådes omsiggriben og udfoldelse til stadigt mere kapitalaffirmative udtryk. Kapitalismen gør sig ifølge Marx i stigende grad fri af traditionsformidlede og naturgroede processer og gennemsætter kapitalforholdets beherskelse i alle hjørner af dette samfund. Med denne formulering overses ikke nødvendigvis de modsigelsesfyldte former som denne »gennemsyring« af alle samfundssektorer antager - og hvad der specielt er relevant i forhold til forfatterens ærinde - så kan den stigende statsintervention ikke tages som udtryk for en modsat tendens: »at gribe til økonomisk politiske krykker - til sikring af den fortsatte reproduktion« (s. 66). Thi disse »krykker« er netop udfoldelsen af kapitalismens rene former, i modsætning til en statslig aktivitets og reguleringsform som er bestemt ud fra kapitaleksterne - eller kapitalirrelevante historiske forhold. De problematiske sider ved forfatterens »krykketeori« kommer efter vores mening frem i deres følgende fasespecificering af kapitalismens udvikling, hvor de opererer med 3 hovedepoker eller perioder, som tilsyneladende konstitueres ved:

- a) gennemsættelsen af »den relative merværdiproduktion« og underlæggelse af cirkulations- og pengekapital.
- b) modningen af merværdiproduktionen - koncentration, monopolisering og kartellering, internationalisering - altså yderligere renere gennemsættelse af den kapitalistiske profitformslogik til også at omfatte verdensmarkedet og

c) videnskabeliggørelse af produktionsprocessen ved statslig hjælp til billiggørelse af konstant og variabel kapital - i det hele taget en statslig materiel intervention i akkumulationens udvikling: »Denne statsproduktion stillede en mængde ny teknologi til rådighed for kapitalens fornyede akkumulationsproces - innovationer, som formodentlig aldrig ville være blevet udviklet i den *rene* kapitalakkumulationsproces« (s. 69). Det synes således i dette udviklingsskema underforstået, at det er den statslige intervention, der skulle bryde med kapitalismens udvikling til sine rene former.

Vi mener at betragtningsmåden er meget forkert og at den kun kan udspringe af en manglende begribelse af den borgerlige stats eksistens som affirmativ til og beroende på kapitalforholdet. Tager vi f.eks. statens stigende rolle i videnskabeliggørelsesprocessen - dens udvikling af de almene videnskaber og temnologier til støtte for automationsudviklingens gennemsættelse, så er det netop kapitalens renere former der her giver sig tilkende, idet udviklingen af den almene kundskab og teknologi nu ikke længere blot trækker på en »naturgroet« forskningstradition, men tværtimod direkte underlægges akkumulationsprocessens nødvendigheder formidlet over statens politik.

Mange af de nye statslige interventionsfelter er netop nye bevægelsesformer (højere eller mere udfoldede former) for overvindelsen af akkumulationsprocessens skranker. Med de stadigt renere former bliver modsigelserne selvfølgelig også tilsvarende mere uløselige - »krykkerne« er således ikke kapitalistisk set ekstraordinære eller undtagelsesforanstaltninger, men udfoldelsen af kapitalforholdets modsigelsesfyldte udvikling til at omfatte alle hjørner af og til at være dirigerende princip i alle det borgerlige samfunds afdelingen. Vi vil senere konkretisere denne pointe i forhold til forfatterens forståelse af statens muligheder og grænser for at fuldbyrde sin funktion som »krykke«, idet det er vores tese at disse grænser og modsigelser i Statens funktioner, hos forfatterne forstås i deres rent politologiske begrænsninger og ikke i forhold til de grænser som totalkapitalens akkumulationsudvikling sætter for staten. Vi mener ikke at staten primært handlingslammes politisk, men den handlingslammes i sine funktioners virkeliggørelsesmuligheder i kapitalproduktionen og dette viser sig som en politisk handlingslammelse.

Den historiske redegørelse for kapitalstrukturens udvikling

I dette afsnit vil vi igennem flg. to hovedspørgsmål forholde os til forfatterens *kriiseanalyse*.

1. adækvansen af de differentieringskriterier som forfatterne til bogen opstiller for den industrielle kapital.

2 anvendelsen af disse differentieringer til udskillelse af kapitalfraktioner i forhold til staten.

Da det imidlertid er en for os alt for omfattende opgave at forholde os til analysen i sin helhed andet end på det metodisk plan, som vi har forsøgt at diskutere ovenfor, vil vi her begrænse os til at diskutere forfatterens behandling af industristrukturens udvikling, og deres behandling af forholdet mellem stor-industri og småproduktion (konstituerende for delingen i borgerklassen og småborgerskabet). Endvidere vil vi for overskuelighedens skyld nøjes med at forholde os til deres analyser af efterkrigsudviklingen. Som overordnet ramme for den historiske analyse lægger forfatterne meget forsigtigt »indførelsen af den interventionistiske stat - som et væsentligt kriterium for en faseinddeling af den danske kapitalisme« (s. 76). Det er umiddelbart vanskeligt at forholde sig til dette kriterium eftersom forfatterne selv påpeger, at de hermed bortskærer en faseinddeling på basis af ændringer i kapitalreproduktionen selv, at det således blot er et aspekt af kapitalstrukturens faseudvikling de indkredser med denne opdeling. På trods af disse angivne forbehold vil vi dog hævde, at de senere konklusioner er mere vidtrækkende end disse forsigtige udsagn berettiger til, og vi skal derfor heller ikke undlade at problematisere denne forskydning af struktureringskriteriet fra at have udgangspunkt i kapitalreproduktionen til at have udgangspunkt i staten, idet vi mener, at der med dette skift tildeles staten en falsk konstituerende indvirkning på kapitalstrukturen. Det korrekte udgangspunkt bør være at skranke i kapitalakkumuleringen til enhver tid må være *udgangspunktet* for bestemmelsen af og udviklingen i de statslige interventioner. Dette forhold udtrykker forfatterne ganske vist - men på følgende specielle måde: »I den nationalstatslige organisering af kapitalen (.) har statsapparatet været et centralt udgangspunkt for kapitalens/enkelte kapitalfraktioners »smiddiggørelsestiltag« (s. 74). Med denne formulering fremhæves på den ene side en korrekt opfattelse af statens aktiviteter som reaktivt virkende i forhold til kapitalernes akkumulations*betingelser* og overvindelse af dens akkumulationsbarrierer, men på den anden side henlægges konstitueringen af disse »smiddiggørelsestiltag« til en »politisk scene« som ikke forankres i samme akkumulationsproces udvikling og egen specifikke trussel mod kapitalforholdets reproduktion som sådan. Denne side af sagen kommer vi senere tilbage til. Her skal vi blot erklære os forbeholdne overfor selve kriteriet for specificering af faserne i kapitalstrukturens udvikling. Den foretagne opdeling af efterkrigsperioden skelner ved 1957, dels ud fra en betragtning, der er konjunktuel, nemlig at der på det tidspunkt indtraf et opsving i den internationale konjunktur, dels at der politisk skete »et holdningsskift« (?) i statens politik overfor økonomien i retning af større tilbøjelighed til at stimulere industriel ekspansion (strukturpolitikken). Problemet består imidlertid nærmere i at afgrænse, hvordan de statslige interventioner faktisk funderes i det internationale konjunkturopsving, samt hvordan det kan være, at den danske kapitalstruktur bliver henholdsvis sensitiv eller upåvirket af disse interventioner.

Uden at vi her skal gå nærmere ind i verdensmarkedsdiskussionen forekommer det nødvendigt, at forklare »det internationale opsving« på baggrund af, at

de dominerende industrinationers kapital faktisk allerede på dette tidspunkt bliver stillet overfor tvangsforhold til revolutionering af produktionsmetoderne for at undgå et profitatrefald (ellers havner henvisning til en verdensmarkedskonjunktur i en lige så mystisk forklaring som de borgerlige konjunkturteoretikere kan stille på benene). Den danske kapitalens udnyttelse af det internationale »opsving« (som retteligt burde hedde akkumulations-skift, som følge af krise) hænger således ikke primært sammen med statens stimuleringspolitik, men derimod med en kapitalimmanent nødvendighed af at placere overskudskapitalen i først og fremmest maskininvesteringer, som kunne ændre et akkumulationsmønster, hvis egne muligheder var udtømte. Forfatterens konstatering af den danske industriproduktions relativt tilbagestående teknologiske udviklingsstade set som grundlaget for skiftet i den statslige industripolitik er derfor tendentielt forkert (henvisning til chokrapporten s. 100). Den statslige industripolitik må i stedet ses som konsekvens af reale ændringer i kapitalens profitproduktionsmetoder og dermed i langt højere grad som en *reaktiv* foranstaltning i forhold til en profitproduktionskrise. Det omtalte opsving som også kommer til at omfatte den danske kapital - omend noget forsinket - er således dybest set foranlediget af en profitabilitetskrise (overakkumulation) og ikke af en statslig indsprøjtning formidlet af en teknologiuudviklingsindsigt.

Det kan i øvrigt bemærkes at hele 50'erne perioden er præget af omfattende enkeltkapitalistiske forsøg at gennemsætte arbejdsintensivering m.v. - hvilket for os at se må tages som udtryk for enkeltkapitalernes forsøg på at udskyde profitabilitetskrisen gennem aktivering af modgående foranstaltninger. Vi mener således, at de af forfatterne forkætrede »stiløvelser i konjunkturanalyse« i hvert fald i højere grad end forfatterens egne overfladeanalyser udgør et forsøg på at fastholde den marxske akkumulationsteori i analysen af den danske efterkrigskapitalismes udvikling. Her kan man i hvert fald trænge ned bag det der på overfladen ser ud som et faseskift i 1957 med introduktionen af såkaldte strukturpolitiske foranstaltninger (herom mere i statsanalysekritikken).

Faseindelingen af efterkrigsperioden ved 1957 er således næppe så meget bestemt af skiftet fra en statslig konjunkturpolitik til en strukturpolitik som i et skift i total-kapitalens akkumulationsimperativer.

Differentieringsformer for den industrielle kapital

Forfatterne gennemfører differentieringer i den danske kapitalstruktur med henblik på identifikation af såkaldt »kapitalprogressive fraktioner af industrien«, hvorved forstås »vækstindustrier. . for hvilke det lykkes at opretholde en høj produktions-innovationsrate over længere tid d.v.s. vedvarende teknologisk at forandre deres produktionsprogrammer og dermed unddrage sig enkelte produkters cykliske produktionsanvendelsesforløb« (s. 64). Begrebet præciseres yderligere med termen »strukturel« vækstindustri i modsætning til cyklisk vækstindustri for at antyde det

langsigtede »overcykliske« i de »egentlige progressive kapitalfraktioner«. Vi tager her udgangspunkt i disse begreber, som så vidt vi kan se, udgør den væsentligste begrebskonstellation i kapitalstrukturanalysen. Netop i disse begreber mener forfatterne tilsyneladende at blive i stand til at spejle rationaliteten hhv. inhabiliteten i den statslige industripolitik (som indbefatter både de traditionelle penge- og finanspolitikker og de såkaldte strukturpolitikker). Vi skal senere tage de hermed forbundne uklarheder i forfatternes statskonception op til diskussion og her blot koncentrere os om udsagnskraften i den historiske kapitalstrukturanalyse.

Vi skal naturligvis ikke kritisere bogen for at foretage differentieringer i kapitalstrukturen som sådan - heller ikke for at opstille en differentiering mellem højproduktive vækstindustrier og lavproduktive industrier til belysning af hvordan akkumulationens krise synes at være forankret i en overvægt af/manglende udrensninger i/undergennemsnitlige produktionsområder. Der hvor differentieringerne imidlertid er kritisable er i deres manglende metodiske sammenkædning med dimensioner i analysen af den differentierede kapitalstruktur. Således vil vi i det følgende prøve at eftervise, at forfatterne tendentielt kommer til at aftegne et billede af den danske industrielle udvikling, som reducerer krisepotentialet til at være en strukturel uligevægt mellem de forskellige sektorer, og derved overser de krisens udspring i den stigende organiske sammensætning for den samfundsmæssige totalkapital.

Vi vil således søge at påvise at forfatterne savner et sådant begreb om konkurrencen mellem de enkelte brancher, som kan overskride de borgerlige økonomers overfladeforståelse af dette forhold; og i kraft af denne mangel er det, at kapitalstrukturudviklingen ikke kan fremstilles som formidlet over gennemsnitsprofitratens bevægelser, men alene i kraft af de enkelte kapitalers og kapitalområders (branchers) egne umiddelbare ekspansionsbetingelser på markedet. Den differentierede kapitalstrukturanalyse gribes an ved at sammenligne de forskellige produktionsbrancher (egl. kun erhvervsområder) med hinanden med hensyn til deres grad af opfyldelse af kriterierne for at være en vækstkapital, defineret som erhvervsområder med en relativt stigende andel af den samlede værditilvækst. Der er således tale om en komparativ brancheanalyse, der i første omgang skal udskille produktionsområder, som øger denne andel af værdistigningen. I anden omgang undersøges om denne relative stigning i andelen af den samlede værditilvækst har de langsigtede og innovatorisk funderede træk over sig som forfatterne gør til kriteriet for om de er egentlige progressive vækstkapitaler eller - som de også kaldes - strukturelle vækstkapitaler. Forfatterne udskiller i denne del af analysen de såkaldt cykliske fra de såkaldt strukturelle vækstkapitaler. De cykliske vækstkapitaler mangler de langsigtede momenter som indgik i bestemmelsen af vækstkapitalerne, men opfylder kravet om en relativ stigende andel af værditilvæksten. Det karakteristiske for de strukturelle vækstkapitaler er, at de er kraftigt teknologisk innoverede, og at de øger deres andel af værditilvæksten qua en stigende eksportkvote, idet de »har udnyttet hullerne i det internationale verdensmarked« og derigennem skabt sig en position i verdensimperialismen.

Vi skal ikke her gå nærmere ind i forfatterens analysemetoder, men alene forholde os den således fremkomne betragtning på reproduktionsproblemerne (krisen) i den danske industrielle udvikling. Det forekommer os at forfatterne med den opstillede differentiering begår nogle fundamentale fejl med hensyn til at forstå akkumulationsudviklingens kompleksitet og indre logik.

Grundlæggende mener vi, at der sker en autonomisering af analysen af de enkelte produktionsområders ekspansionsbetingelser, således at der sættes lighedstegn mellem stadig opretholdelse af produktionsområder, som ikke opfylder de opstillede krav til at være strukturelle vækstkapitaler og opkomsten af totalkapitalens valoriseringskrise. Det fundamentale problem i den danske kapitalakkumulationsmønster forstås som en fraværende brancheglidning til fordel for de strukturelt definerede vækstkapitaler. Problemet i kapitalakkumulationen gøres altså til et problem om den fraværende strukturelle omfordeling imellem de eksisterende kapitalfraktioner, og denne fraværende omfordeling gøres den statslige politik omfattende ansvarlig for (herom senere).

Der sker i denne lokalisering af den danske industris strukturelle problemer en isoleret markedsmæssig opdeling. Det er kun fordi maskin-, elektronik- og kemiproduktionen på verdensmarkedet har fundet »nicher« for markedsmæssig ekspansion, at de indtager rollen som strukturelle vækstindustrier, og det er kun fordi den danske stat har fundet det opportunt at understøtte den resterende del af industriproduktion, at brancheglidningen til fordel for de strukturelle vækstindustrier ikke har været mere omfattende. Men hvad er det ved *merværdiproduktionen* der gør de såkaldte vækstindustrier konkurrencedygtige på *verdensmarkedet*, og hvad er det der muliggør at staten har kunnet hindre udrensning og brancheglidning?

Det er snarere sådan at dele af den danske industriproduktion (de såkaldte strukturelle vækstcentre) har været båret frem af et generelt verdensopsving i den kapitalistiske akkumulationsproces, som har udtrykt sig i, at de mest teknologinnovative dele af produktionsapparatet har kunnet akkumulere ved hjælp af *ekstraprofitter*. Det har de kunnet gøre som følge af, at det har været de øvrige dele af industriproduktionen, der har været produktionsprisbærende (ifølge Marx det karakteristiske for en prosperierende kapitalakkumulation),⁵ og den væsentligste forklaring til den fraværende brancheglidning må således også søges i det samme forhold, at ikke-vækstcentrene faktisk har kunnet producere og realisere til varernes produktionspriser. Dette forklarer også den mellemstore danske kapital gunstige udviklingsbetingelser op igennem 60'erne. Efter vores opfattelse må også vækstcentrenes udvikling analyseres akkumulationscyklisk. I det øjeblik krisen indtræder ændres disse tilstande og ekstraprofitterne forsvinder, idet recessionen giver anledning til, at de innoverede produktionsafdelinger nu bliver produktionsprisbærende og udrensningsimperativet træder i kraft. Vi mener således, at de beskrevne udviklingsforhold i den danske industristruktur i langt

5. K. Marx: Kapitalen bd. III s. 251 f.

højere grad end forfatterne får frem, skal ses som den kapitalistiske akkumulationscykliske logiks indre dynamik. Ligeledes finder vi forfatternes fremstilling af årsagsforholdene til de særlige danske strukturproblemer (sammenlignet med f.eks. de vesttyske og svenske) for overfladefixerede (markedsafledte). Den særlige skævhed i den danske industristrukturelle udvikling må primært forklares ud fra de historiske *forudsætninger* for kapitalakkumulation i den danske industri og ikke ud fra statens støtte til småborgerskabet. Disse forudsætninger er først og fremmest differentieringer i kapitalernes absolutte størrelse, som giver forskellige udgangsbetingelser for at opnå ekstrofitter set i forhold til en verdensmarkedsbestemt produktionspris. Det er jo i høj grad den kapitalophobning som de ekstraprofitgivende vareproduktioner, der først bag ryggen på enkeltkapitalerne viser sig som akkumulationens skranke, og som således ændrer grundlaget for sættelsen af produktionsprisen. Og det er dermed også først i akkumulationskrisen at strukturproblemerne aktualiseres på fremtrædelsesplanet. Indtil da akkumulerer de enkelte kapitalområder i forhold til deres historiske udgangsbetingelser for at opnå gennemsnitsprofit henholdsvis ekstraprofit. Nu kunne forfatterne selvfølgelig hævde, at de har teoretisk grund under fødderne til at udråbe den produktionsmiddelproducerende sektor til strukturel vækstindustri og den konsumtionsmiddelproducerende sektor til strukturel stagnativ industrisektor med en henvisning til den indre tendens til stigning i den organiske sammensætning. Som bekendt modsvarer produktionen af produktionsmidler størrelsen k og produktionen af konsumtionsmidler tendentielt v i udtrykket for den organiske sammensætning k/v . Hvis en sådan begrundelse er holdbar i nærværende sammenhæng ville det jo nemlig betyde, at en nationalkapitals relative fordeling til fordel for konsumtionsmiddelproduktionen på forhånd giver udviklingsstrukturelle vanskeligheder. Hvis forfatterne vil argumentere deres strukturanalyseramme den vej rundt begår de imidlertid nok en forkortning af den marxske akkumulationsteori, som ikke baseres på de forskellige merværdiproduktionsbetingelser i de forskellige afdelinger, men derimod alene på profitproduktionen. Akkumulationsprocessen set som kapitalernes profitproduktion stiller ikke særlige vanskeligheder for konsumtionsmiddelproduktionen, som følge af relativt aftagende del af totalproduktionen, men påpeger blot, at en ekspansiv akkumulation i enkeltkapitalerne inden for denne afdeling nødvendigvis må ledsages af større centraliseringer end i sektor I. Det er stadig enkeltkapitalernes muligheder for at producere tilstrækkelig profit, der er afgørende for såvel teknologisk som økonomisk ekspansion. Derfor mangler forfatternes også at sammenkæde branchestrukturudviklingen med branchernes indre centraliseringsproces, da man ikke kan operere med en branches langsigtede akkumulations betingelser som sådan, uden at komme ind i overfladiske markedsfixeringer.

Der efterlader sig således en totalt fraværende bestemmelse af selve akkumulationen af kapital. Forfatterne stirrer sig blind på den fraværende brancheglidning uden at undersøge om f.eks. de højproduktive vækstindustrier faktisk har været banebrydende for en stigning i den organiske sammensætning.

I de egentlige vækstcentre viser krisen sig således også først som en forøgelse af behovet for at økonomisere med den konstante kapital, som udgør den altovervejende del af disse produktionsområders totalinvestering. Denne økonomisering med konstant kapital udtrykker sig bl.a. i et omfattende forsøg på igennem udviklingen af nye lønssystemer at befordre en arbejdsintensivering, som i disse afdelinger ikke primært skal ses i relation til forøgelse af merværdiraten - thi arbejdsintensiveringerne er som oftest introduceret med en proportional stigning i lønningerne. Derimod betyder disse intensiveringer en aktivering af bestræbelser på økonomiseringer med konstant kapital.

I stedet for at fokusere på de kapitalimmanente årsager til valoriseringskrise nøjes forfatterne med at undersøge om den danske industrikapital har formået at flytte sine investeringer over i de højproduktive vækstcentre - har den ikke det - og det er konstateringen i alle konklusionerne - bliver den krisesvanger. Helt paradoksalt træder dette forhold frem i gennemgangen af produktivitetsudviklingen for de enkelte brancher, hvor det konstateres, at egentlige vækstindustrier - elektronik og kemi - har haft den højeste produktivitetstigning og følgelig udråbes de som kilden til en kapitalprogressiv løsning på akkumulationsvanskelighederne. At de samme industrier har haft den mest intensive investeringsaktivitet oven i købet i fast kapital, og at de dermed er de områder som mest af alt repræsenterer de kapitalimmanente modsigelser - ophobning af kapitalværdi med stigende gennemsnitlig organisk sammensætning - falder ud af akkumulationsforståelsen.

Kapitalens krise er først og fremmest en immanent krise, der påkalder sig en egentlig kapitaldestruktion, og som *konsekvens heraf* er den en krise, der efterlader sig en udrensning af de mindst produktive enkelt-kapitaler inden for de enkelte produktionsbrancher.

Det er således efter vores mening direkte forkert når forfatterne gør en »kapitalprogressiv« udvikling afhængig af en koncentration på de eksportorienterede vækstindustrier, idet potentialet til profittens fald netop ligger i disse investeringsintensive produktionsområder lige så vel som nødvendigheden af en højere gennemsnitsprofitabilitet i de hjemmemarkedsorienterede produktionsområder er en integreret bestanddel af krisens udrensende funktion. Denne udrensning »rammer« imidlertid ikke blot de »lavproduktive« produktionsområder, men hele totalkapitalen, som bliver udsat for en kapitaldestruktion. Med den kriseteori og kriseanalyse, som forfatterne fører i marken bliver de således heller ikke i stand til at forklare, hvorfor den aktuelle krise i høj grad har decimeret f.eks. beskæftigelsen og investeringerne i de såkaldte »vækstkapitalcentre«. I stedet stirrer de sig blinde på de teknologiske niveauforskelle og indforskriver hele udrensningsprocessen til at være en teknologisk udrensning.

Den fremhævede brancheglidning er rigtig nok et ledsagefænomen til kapitalakkumulationen og krisens rensende virkning, men kan som vi har demonstreret ingen lunde gøre det ud for en forklaring til eller teori om akkumulationskrisen.

Det er således også karakteristisk at forfatternes interesse for de enkelte industrisektors investeringsmønstre alene tjener en stofflig interesse og investeringerne

ses alene som kapitalens middel til at højne sin profitabilitet og bringe sig i modsvar med den relative merværdiproduktions begreb. At de samme investeringer og deres koncentration på bestemte produktionsgrene også bærer den stigende organiske sammensætning, og dermed roden til den egentlige valoriseringskrise falder uden for forfatternes forståelse af kapitalakkumulationen og dermed kapitalstrukturens udvikling.

En kapitalstrukturanalyse under fastholdelse af akkumulationsteorien kan således - fremstillet mere konstruktivt - ikke blot forholde sig til og registrere strukturforskudningen imellem de enkelte brancheområder, men må samtidig undersøge hvilken kapitalophobning, der finder sted i disse samt undersøge i hvilket omfang de mest avancerede enkeltkapitaler inden for disse enkeltbrancheområder akkumulerer ved hjælp af opnåelse af ekstraprofitter, samt hvilke grænser der er for disses permanens. Først da, kan kapitalstrukturanalysen undgå at blive en ren overfladeforståelse alene baseret på konkurrencens (markedets) niveau og indkredse såvel de stofflige skranker for akkumulationen som de totalsamfundsmæssigt - d.v.s. via gennemsnitsprofiraten - satte værdimæssige skranker for fortsat akkumulation. Man kan nu spørge om der kan etableres andre differentieringer af den industrielle kapitalers udvikling end de af forfatterne anvendte. Svaret herpå er både ja og nej. I én forstand er det selvfølgelig muligt at differentiere den industrielle kapitalssystematik i forhold hvilke specifikke forudsætninger, der enkeltkapitalistisk og branchemæssigt eksisterer for gennemsettelse af akkumulationsimperativerne d.v.s. for en udligning i produktionsbetingelserne.

Sådanne differentieringsskabende forhold kan systematisk opstillet være

1. enkeltkapitaler, der ikke underkastes en udligning på grund af subjektive og objektive barrierer i en (af historisk grunde) specifikt til *den* knyttet del af arbejdsstyrken (eks: grafisk industri)
2. brancheområder hvor den teknologiske udvikling, lokalt ikke er tilstrækkelig til at danne baggrund for tilstrækkelig profitable investeringer.
- 3 enkeltkapitaler, der ikke har opnået den tilstrækkelige størrelse (i absolut værdimæssig målestok) til at indløse akkumulationsimperativerne.⁶

Disse differentieringsskabende forhold for gennemsettelse af en homogenitet i totalkapitalens udvikling er imidlertid kun i ringe omfang *alment* konstituerende for kapitalfraktioner. Derfor må man også hævde at m.h.t. specifikke reproduktionsproblemer i kapitalforholdets udvikling opstår der kapitalfraktioner, som kan skifte alt efter tidspunkt og statslig politisk aktivitetsform. Det er imidlertid efter vores opfattelse vigtigt at differentieringerne foretages specifikt med grundlag i bestemte årsager til en manglende gennemsettelse af akkumulationsimperativerne, og at de her reflekterer både værdimæssige og stofflige årsager til denne differentiering. Uden dette bliver kapitalstrukturanalysen reduceret til en fixering til

6. Til præcisering af begrebet »akkumulationsimperativer« i denne sammenhæng henvises til: Kurt Aagaard Nielsen: Kvalifikationsstruktur og klassestruktur. Kurasje 1976. s. 104 ff.

den stofflige forskellighed og ikke til de af kapitalen selv udpegede differentieringer set ud fra den almene kapitalbevægelses skranke.

Disse alternative differentieringskriterier fastholder i modsætning til forfatterens et overordnet akkumulationsteoretisk udgangspunkt således, at f.eks. de stofflige forskelligheder i industriproduktionens udvikling differentieres efter en logik, der er værdimæssigt begrundet d.v.s. begrundet i det forhold, at kapitalbevægelsen er det centrale subjekt i det borgerlige samfund. Taget i forhold til evt fagkritiske intensioner hos forfatterne om at give en marxistisk indkredsning af den fysiske planlægnings teoretiske og historiske grundbetingelser (forfatterne fremhæver klart deres arkitektbaggrund) må det indrømmes, at de ikke formår at fremstille denne fysiske planlægnings formidlet af den kapitalistiske akkumulationslogik. I stedet opretter forfatterne fysiske strukturproblemer som selvstændigt genstandsområde, som staten ud fra en ren infrastrukturpolitik kan forholde sig til - men uden, at de fysiske planlægningsproblemer sammenkædes med kapitalens profitproduktionsbetingelser. Den industrielle produktionsudviklings differentiering efterlader efter vores opfattelse ikke blot fysiske infrastrukturplanlægningsproblemer som selvstændigt genstandsområde for statslig stimulering af kapitaludviklingen set som teknologiske fremskridt. Strukturproblemerne må i stedet tænkes ind i sammenhæng med kapitalens egne skranke for »strukturmoderniseringer«, således som de fremstår som resultat af en sammenkædning mellem en generel akkumulationsanalyse og de særlige - også kapitaludviklingsafledte - barrierer for akkumulationsprocessens ensiggørelse af profit produktionsbetingelserne. De af os foreslåede indfaldsvinkler på kapitalstruktur differentiering reflekterer således »strukturproblemerne« i forhold til kapitalbevægelsen og ikke blot i forhold til teknologisk udvikling. Og dette indebærer at kritikken af f.eks. de statslige tiltag på fysisk planlægning kan reflektere *såvel* de værdimæssige grænser for kapitalens udvikling af produktivkræfterne (profitratefaldet) *som* de *særlige* grænser for akkumulationsimperativets egen samfundsmæssige gennemførelse. Hvis fagkritikken ikke inddrager begge sider sammenhængende, reduceres den til en ren moderniseringskritik på kapitalens egne præmisser, og den bliver ikke i stand til at fremstille statslig strukturpolitik (som f.eks. fysisk planlægning) som uløseligt sammenvævet med de konjunkturelle betingelser.

Statsteorien og den statslige planlægningsanalyse

Afledningen og forståelsen af statens funktion, kan efter vores mening kun ske ud fra en analyse af de immanente modsætninger i kapitalens subsumtionsproces, og ikke alene afledes af generelle klassefraktioners interesser.

Indfaldsvinklen til analysen bliver således ikke hvorledes de forskellige klassefraktioners interesser sætter grænser for den statslige intervention, som den er fremstillet i bogen, men derimod må indfaldsvinklen være analysen af hvilke begrænsninger kapitalens reproduktion sætter for disse interventioner.

Denne reproduktion sker gennem de former som kapitalen antager under henholdsvis produktions- og cirkulationsprocessen, (produktiv-, penge- og varekapital), og det er overfor den måde hvorpå reproduktionssvigtene kommer til udtryk i disse former, at staten fører sin politik. Den statslige politik udvikles således som en række indgreb, der kummulerer alt afhængig af hvorledes den historiske fremtrædelsesform for svigtene er, og hvis man ikke som udgangspunkt for analysen af de statslige politikker har, at det er kapitalens indre modsætninger der skaber reproduktionssvigtene er det ikke muligt at forstå politikernes indre sammenhæng - deres logik - som konstitueret af totalkapitalens bevægelse.

Forfatterens manglende akkumulationsteoretiske indfaldsvinkel til analysen medfører da også at partierne og borgerskabet tilkendes en suverænitetsfunktion overfor kapitalens reproduktion i retning af at de kan gribe »bevidst« ind overfor ændringer i kapitalstrukturen osv. Dette medfører, at de statslige funktioner kommer til at stå med en selvstændig udviklingsdynamik, der ikke primært bliver forklaret som en nødvendighed for at opretholde kapitalens reproduktionsgrundlag. I analysen forklares udviklingsdynamikken nærmest som bevidst styret af SD, i et forsøg på at gennemføre dettes ideologiske og politiske mål. Dermed bliver SD's politik taget for en given reformistisk position, hvis udvikling afhænger af alliancemuligheder med forskellige dele af borgerskabet og ikke af hvilke muligheder der objektivt sættes af kapitalakkumulationen. En af bogens konklusioner er da også, »... at den socialdemokratiske strategi i perioden op til slutningen af 50'erne har været blokeret af nødvendige alliancer med bønder og småborgerskab«. (s. 75). Det at forfatterne reelt tager deres analytiske udgangspunkt i SD's manglende politiske muligheder (for eksempel den manglende alliance med storkapitalen) for at gennemføre partiets »programatiske« politik, gør at de ikke forstår socialdemokratiet som det faktisk er, nemlig et parti som »administrerer« det kapitalistiske samfund fra dag til dag og på kapitalens egne betingelser.

Denne politik har for det danske socialdemokratis vedkommende medført, at enhver form for mere teoretisk reflekterede overvejelser om at styre kapitaludviklingen gennem en overordnet udviklingspolitik⁷ ikke forefindes.

7. Vedrørende forfatterens forståelse af dette begreb, se side 126 i bogen.

Kritikken af deres statsforståelse kan opsummeres i følgende punkter:

1. De leder så meget efter en dansk, dvs. socialdemokratisk strukturpolitik, at alt andet overses.
2. De opfatter ikke grænserne for at udvikle en statslig strukturpolitik som bestemt af akkumulationsprocessen og dens skranker, men derimod bestemt af SD politiske impotens.
- 3 Dette fører frem til at den nuværende krise primært opfattes som politisk og ikke som økonomisk baseret. Det ligger således underforstået i bogen, at hvis vi i DK havde en moderne strukturpolitik, ville der ikke være en krise af det omfang vi ser idag. Statsillusionerne styrkes altså.

Disse punkter vil blive uddybet i det følgende.

Statens rolle i den industrielle kapitalstrukturs udvikling

Forfatternes historiske gennemgang af den økonomiske politik frem til 1975 er en omfattende registrering af de faktiske initiativer og disses egen selvforståede begrundelsessammenhæng i de økonomiske konjunkturer. Eller som deres programmerklæring lyder:

»(Derimod) søger vi at blotlægge den faktisk førte politik set i relation til udviklingen i kapitalstrukturens og i de forskellige kapitalfraktioners økonomiske og politiske styrke« (s. 75).

De statslige muligheder for at føre en egentlig industriudviklingspolitik, ses omfattende afhængiggjort af SD's politiske muligheder for at gennemføre den venstrekeynesianske strukturpolitik, som forfatterne mener SD programmatisk står for.

F.eks. tager de udgangspunkt i SD's arbejdsprogram »Fremtidens Danmark« og mener med udgangspunkt i dette, at kunne konstatere at SD er på vej til at føre en »venstrekeynesiansk strukturpolitik« (se s. 119). Dette gør de, uanset at programmets funktion øjensynlig var en helt anden, nemlig at dæmme op for den fremgang DKP havde umiddelbart efter 1945 og som SD opfattede som en reel trussel. Men at »arbejdsprogrammet« skulle bruges som retningsgivende for den økonomiske politik, har der aldrig været tale om indenfor socialdemokratiet. De begrænsninger, der på den politisk parlamentariske arena opstilles for gennemførelsen af SD's påståede politik, lokaliseres politologisk. Dvs. begrænsninger som er forårsaget af at SD hele tiden må tage hensyn til den politiske repræsentation af småborgerskabet og de lavproduktive kapitalområder, når de skal føre deres økonomiske politik. De skriver bl.a.,

»Nogen egentlig overordnet styret og planlagt selektiv politik bliver der ikke tale om! vel nok mest fordi den danske stor-og eksportkapital trods alt endnu ikke

havde vokset sig stærk nok til politisk - i alliance med SD - at gennemtrumfe en klar og åbenlys selektiv industripolitik« (s. 121).

SD var og er derimod nød til - ifølge bogen - at støtte sig til småborgerskabet og småkapitalen for at få gennemført sin politik. Hermed ses der i bogen bort fra de egentlig modsigelser i den statslige økonomiske politik - nemlig, at f.eks. strukturpolitikken og dens begrænsede gennemførelse primært må forstås som betinget af total kapitalreproduktive hensyn. Såsom nødvendigheden af en bestemt boligpolitik til opretholdelse af arbejderklassens reproduktionsbetingelser og forsøg på gennem denne politik at undgå en udvidelse af reproduktionsomkostningerne, og såsom nødvendigheden af konstant at virke ind med en stimulering af lavproduktive kapitaler for at undgå arbejdsløshed og groft fald i værditilvæksten.

Det er således ikke forkert når forfatterne påpeger SD's manglende muligheder for at føre en konsekvent strukturpolitik - men det er problematisk at lokalisere dette til at have en ren politologisk forklaring.

Snarere er det sådan at SD som det statsbærende parti er underkastet kapitalvangens imperativer, nemlig konsekvent at lade strukturpolitikken være underlagt en konjunkturpolitik efter bedste bernsteinianske mønster.

Vi vil således også forholde os kritiske til forfatterens tilsyneladende uforbeholdne tildeling af totale styringsmuligheder overfor den industrielle strukturudvikling til staten (og dermed til SD), hvis blot den havde de politiske betingelser hertil. Dette standpunkt kommer således til udtryk i følgende citater, efter at man har konstateret at en udviklingspolitik ikke er mulig for tiden.

»Udviklingspolitikken måtte på en gang opstille en »kapitalprogressiv« udviklingskurs og samtidig sikre, at denne reorganisation af kapital og arbejdskraft, og af statsapparatet forløber »som en flydende strøm«, hvor klasse- og fraktionskampe ikke vil nå et niveau, som kan føre til mere totalitære statsformer...« (s. 56-57).

»Kun et stærkt og stabilt klassesamarbejde ville i givet fald kunne klare en sådan politik« (s. 57).

En sådan superrationalitet ligger der ikke i staten-heller ikke som mulighed - idet denne som selvstændiggjort fra kapitalerne nødvendigvis må reflektere kapitalforholdets totalreproduktion, som dette formidles værdimæssigt eller konjunkturelt.

Derfor er modsætningen mellem den kortsigtede konjunkturpolitik og den langsigtede venstrekeynesianske strukturpolitik uløselig. Den nye arbejdsmiljølov er et eksempel på denne uløselige modsætning. Den blev på begyndt udformet under kapitalens prosperitetsperiode, men afsluttet under krisen. Dette har gjort den til en indholdstom rammelov, som kun kan udfyldes under hensyntagen til de til enhver tid givne økonomiske betingelser. Altså afhængig af hvormegit kapitalen kan »tåle« at investere i miljøsikring, uden at det forringer profitten og akkumulationsfonden væsentligt.

Endvidere reproducerer forfatterne i deres egen forståelse af den statslige politik de samme forkortninger af akkumulationsteorien som vi har påpeget i det foregående. Idet de begrundeligt adskiller de forskellige former for politik, og for-

binder dem - alt afhængigt af hvilket begreb de bliver tillagt - til henholdsvis kapitalens bytteværdiside (konjunktur- og udviklingspolitik) og til brugsværdisiden (miljø-, infrastruktur- og strukturpolitik), uden på nogen måde at angive hvorledes de indbyrdes relationer er mellem de enkelte 'politikbegreber'. De angiver heller ikke hvilken betydning profitrateimperativet har for muligheden for at gennemføre politiske indgreb indenfor de enkelte politikområder.

Dette hænger som tidligere påpeget sammen med deres teoretiske forkortninger og yderliggørelse af den marxske teori i forhold til deres analyse.

Dette fører da også til at forfatterne ser kapitalens koncentrations- og centraliseringsproces som en hindring for gennemførelsen af en udviklingspolitik. Men alligevel er en udviklingspolitik ifølge forfatterne den eneste måde hvorpå staten kan hjælpe kapitalen gennem dens problemer.

Denne politik skal for det første arbejde for en geografisk spredning af enkeltkapitalerne, for at sikre deres naturgivne grundlag. Og for det andet skal den sikre at krisen forløber: »hensigtsmæssigt, kontinuerligt og så vidt muligt friktionsfrit... Krisens rensende effekt (...) må nu erstattes med en bevidst ført selektiv erhvervs-politik« (s. 279).

Som vi tidligere har påpeget foregår udrensningen af kapitalen ikke blot og bart ved trukturrationaliseringerne og følgelig er staten da også grundlæggende ude af stand til igennem strukturpolitikken - hvis den endelig kunne gennemføres 'rationelt' - at være formidleren af den løbende strukturtilpasning eftersom den er en konsekvens af krisen og ikke dennes årsag.

Forfatternes forsøg på at lokalisere ansatser til en statslig strukturpolitik i 60'erne, mener vi således er et forsøg på at tillægge staten een funktion som strider mod dens almene bestemmelse, det vil sige at den kun kan agere i forhold til totalkapitalen generelt.

Der er ikke tale om at den danske stat har ført en anden industripolitik end den der konstant har kunnet virke stimulerende på totalkapitalens profitproduktion.

De indgreb forfatterne tolker som ansatser til en egentlig selektiv strukturpolitik, kan kun ses som statslige forsøg på at afværge særlige uheldige konsekvenser af en generel profitproduktionsstimulering - vi tænker her på støtten til skibsværftsbranchen, boligbyggeriet og helt aktuelt til stålvalseværkerne.

Her er der tale om en selektiv politik som *ikke* lanceres indenfor rammerne af en *generel* profitproduktionsstimulering, men som blot skal afbøde en sådan politiks særlig konsekvenser for f.eks. nøgleindustrier.

Når staten således rigtig nok har ført en politik til støtte for blandt andet lavproduktiv kapital, skyldes det nødvendigheden af at opretholde en bestemt grad af profitproduktion i totalkapitalen.

Afslutning

Opsummerende kan vi sammenfatte kritikken af bogen i følgende hovedpunkter:

1. Forfatternes teoretiske og metodiske udgangspunkt mangler i ekstrem grad de for den marxiske akkumulations- og kriseteori centrale præciseringer af begreberne overakkumulation og kriseudrensning (kapitaldestruktion). Fraværet af disse præciseringer - hvorom de fleste reformistiske visioner af Marx' almene teori er foregået - føres over i historieforståelsen og kapitalstrukturanalysen, hvor de danner baggrund for forkortede og strukturfixerede kriseforklaringer.
2. Forfatternes fremstilling af forholdet mellem økonomi og politik havner med udgangspunkt fraktioneringsteorien i en ren politologisk forklaringsramme, der ikke efterlader andre bestemmelser af staten end den at være forum for subjektive politiske klasse- og fraktionsinteresser. Begrænsningerne i statens handlemuligheder bliver således indforskrevet i et inadækvat styrkeforhold først og fremmest mellem borgerskabet og småborgerskabet, mens de grænser, der eksisterer for statens interventioner grundet umuligheden af at overskride profitproduktionens indre modsigelser totalt overses af forfatterne.
3. De politisk strategiske konsekvenser - som forfatterne kun sporadisk antyder - kommer efter vores opfattelse til udtryk i bogen »Den lange vej gennem krisen«,⁸ hvor analysen danner grundlag for opstillingen af reformkrav i kapitalismens aktuelle situation.

Disse reformkrav rummer på en gang reformistiske illusioner om kapitalismens muligheder for ved statens hjælp at hæve sig selv op ved hårene, og derigennem bedre arbejderklassens situation, og utopiske forestillinger om mulighederne for inden for kapitalismen at gennemføre en arbejdermagt (basisdemokratiet), som grundlæggende kan anfægte kapitalens egne destruktive tendenser.

Kort sagt er venstrekræfternes hovedproblem no.1. - nemlig identificeringen af grænserne for reformer inden for kapitalforholdets rammer totalt svævende og netop derfor er faren for reformisme konstant lurende i dette strategioplæg. Den fraværende bearbejdning af arbejderklassens objektive og subjektive formering understøtter denne fare.

Til slut skal vi endelig advare imod at anvende bogen som historisk materialesamling, da de økonomisk historiske oversigter på den ene side ikke rummer væsentligt mere end borgerlige økonomihistoriske fremstillinger, og på den anden side falsk foregiver at gøre det ud for en kritisk marxistisk analyse.

Forfatterne skal dog til sidst have det skulderklap at de bevæger sig ud på analyseområder, som universitetsmaxismen hidtil har været næsten ude af stand til at takle, og derfor kan der igennem en eksplicit kritik af bogen måske nås et skridt ud over denne bornethed.

8. Den lange vej gennem krisen. Modtryk 1976.

Christel Neusüss:

IMPERIALISMEN OG DET KAPITALISTISKE VERDENSMARKED

Denne bog er banebrydende. Den begynder, hvor de fleste hidtidige marxistiske imperialismeanalyser slutter, nemlig med imperialismen som et kampbegreb. Udgangspunktet i bogens første del er, at den fremherskende imperialismeopfattelse - Lenins og statsmonopolkapitalismeopfattelsen - ikke er i stand til at forklare de relativt konfliktfrie relationer mellem de kapitalistiske lande efter Anden Verdenskrig. Ifølge Christel Neusüss kan den heller ikke angive retningen i det kapitalistiske verdensmarkeds udvikling og ikke udarbejde de kriser, som det kapitalistiske systems grænser erfares i.

I bogens anden del gives en række nye svar på disse spørgsmål. På verdensmarkedet mangler den statsdannelse, som er en forudsætning for, at værdiloven kan sætte sig rent igennem. Den forandrede måde, hvorpå værdiloven sætter sig igennem på verdensmarkedet, indebærer f.eks. at der ikke er tale om værdioverførsel fra underudviklede til udviklede nationer. Den indebærer også, at den kapitalistiske krise først når sin fulde styrke, når kapitalen eksisterer som virkelig verdensmarkedskapital. Med verdensmarkedskrisen indvarsles således afslutningen på imperialismens epoke.

244 sider; kr. 35,-.

KURASJE